

pothuizen

nader bekeken

Twee collega-stadsgidsen van 'Mee in Mokum' raakten in discussie omtrent het bijzondere pothuis van café De Druif op het Rapenburgerplein. Het volgt namelijk het pand de hoek om van Nieuwe Herengracht naar het plein. Dat had de één nergens anders kunnen ontdekken, de ander vond een tweede exemplaar op de Herengracht, hoek Beulingstraat. Ze kwamen er niet uit en besloten onze redactie eens te mailen met de vraag: waarom niet ook elders bij gelijksoortige hoekhuizen?

Het antwoord was simpeler dan gedacht: het was uitdrukkelijk verboden dat pothuizen de rooilijn de hoek om volgden. In de vroegste

keur, voor zover gevonden, de *Ordonnantie van timmeren en royen* van 1565, wordt bepaald dat *pothuyskens* maximaal 5½ voet (Amsterdams) hoog en 4 voet diep mochten zijn. De helling van het afdak diende 'n ½ voet te bedragen. In de praktijk was dit steeds een plaat natuursteen (Arduiner). Pothuizen mochten alleen langs de vóórgevel

Links: Middeleeuws woon/winkelhuis Nieuwendijk 75, met luifel en pothuis.

Aquarel van Hendrik van Kranenburgh, 1774

Afb: SAA

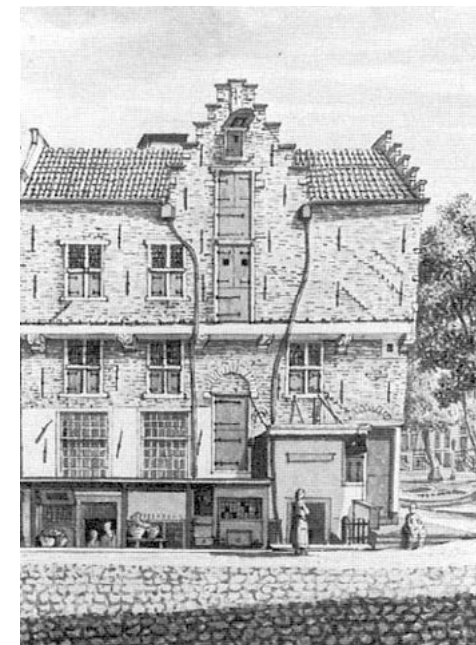
Rechts: Herengracht 232 met pothuis tegen de zijgevel Hartenstraat. Afb; VVAB

gebouwd worden. Waarom de twee genoemde voorbeelden dan toch rond de hoek gebouwd zijn en er heel veel voorbeelden van pothuizen langs de zijgevel zijn, heeft alles te maken met de recalcitrante aard van de Amsterdammer. Voor het hardnekkig overtreden van de keuren, de middeleeuwse variant van ons BWT, APV, WVR en nog wat wetten en verordeningen en voor het eigenzinnige gebruik van de vrije ruimte waren ook historische redenen.

Jaap Evert Abrahamse verklaart in zijn boek *De Grote Uitleg van Amsterdam* het in gebruik zijnde deel van de openbare weg door aanwonenden, de 'stoepzone', als volgt.

In het prille bestaan van Amsterdam lagen alle wegen op dijken, kaden en andersoortige verhogingen. De aanwonenden waren verantwoordelijk voor het onderhoud en instandhouding van het dijkvak voor zijn grondstuk. Als er aan beide zijden aanwonenden waren, was de begrenzing precies op de as van de weg. Dit alles werd door de stad geregeld in de *verhoefslaging*. Uit dit gegeven ontstond de gewoonte van de aanwonenden een flink deel van de weg voor privédoeleinden te gebruiken en zolang het verkeer er maar geen hinder van ondervond bemoeide de overheid zich daar zo min mogelijk mee. Zo werd – en wordt vandaag nog steeds – ingesleten misbruik tot gewoonterecht.

Hoe dat er uit zag hebben we een tijdje geleden in deze kolommen gezien toen het over winkels en hun voorlopers ging. Grote luiken voor de ramen werden overdag toonbanken met luifels erboven. Alle deuren en ramen draaiden naar buiten open, iets dat pas eind zeventiende eeuw uitgebannen werd. Trappen vond je niet in middeleeuwse huizen; dat ging buitenom. Later ontstond uit de buitenwaartse trap de stoep. Elke vierkante meter woonoppervlak werd volledig

Boven: Pothuizen Oudezijds Achterburgwal 210-212. Voorbeelden van gesloten pothuizen zonder toegangsdeur vanaf de straat en slechts een klein venster in een zijmuurtje. De pothuizen zijn volgens voorschrift langs de voorgevel aangebracht. Foto: SAA

Rechts: Pothuizen Oudezijds Achterburgwal 201, hoek Rusland. Dit is huis 'De Werkende Kuiper'. Er is een pothuis langs de voorgevel (OZAB) en een laag pothuis langs de zijgevel (Rusland) aangebracht. Foto: SAA

uitgebuit en de meters die niet direct nodig waren werden verhuurd. Kelders en souterrains vonden gretig aftrek bij armoedzaaiers en kleine ambachtslieden. Die kregen een eigen ingang en mogelijkheden om waren uit te stallen. Ziedaar de geboorte van het pothuis. De stoepzone is gedurende de Derde en vooral de Vierde Uitleg in de zeventiende eeuw uitgerijpt. De overheid werd de beheerder van de openbare ruimte en het aanleggen en onderhouden van straten. Een strook van 4 voet langs de gevel was ter beschikking van de bewoners om een stoep te kunnen maken. De pothuizen in de oude stad en in de Derde Uitleg werden gedoogd maar in de Vierde Uitleg ontmoedigd. Het middel dat zij daartoe hanteerde was een belasting op uitbouwsels, met uitzondering van de stoep. Die belasting bestaat tot vandaag de dag in de vorm van precario. Die 4 voet

en de kade was voor rekening van de bewoner te bestraten, de weg zelf was voor rekening van de stad, maar was natuurlijk allang in de grondprijs doorberekend. Wat ons voor het stadsbestuur inneemt, is het feit dat de betaling van deze precario niet aan de stad maar aan de rentmeesters van het Aalmoezeniershuis plaatsvond. De term pothuis zou ontstaan zijn uit het puthuis, tenminste volgens

Boven: Pothuizen Herengracht 77, hoek Korsjespoortsteeg. Niet in beeld is het gesloten pothuis langs de voorgevel. Tegen de zijgevel staan twee pothuizen, waarvan één met toegangsdeur. Foto: SAA

Rechts: Pothuis Herengracht 394, hoek Leidsegracht. Huis 'De Vier Heemskinderen'. De vlakke hardstenen dekplaat van het tegen de zijgevel aangebracht pothuis fungeert als stoepbordes. Foto: SAA

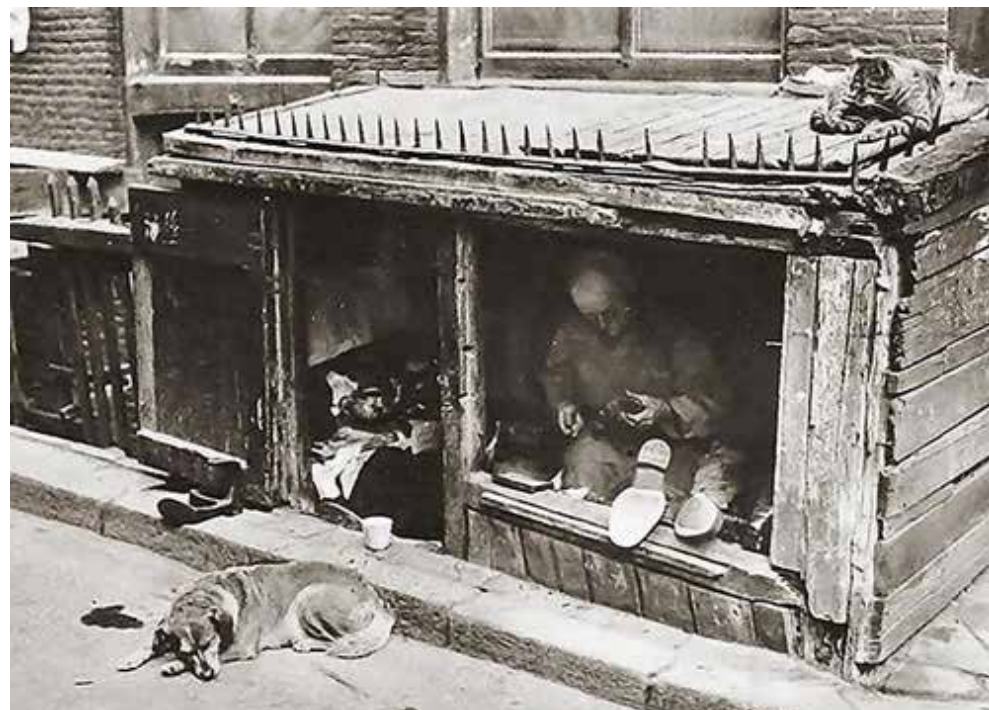
Theo Rouwhorst in een artikel voor de Vereniging Vrienden Amsterdamse Binnenstad (VVAB). Bij gebrek aan waterleiding of een waterput ving iedereen regenwater op en bewaarde dat op een of andere manier. Dat gebeurde o.a. in opvangbakken tegen de gevel en onder de ramen. Om het water niet te laten vervuilen door straatvuil werd de opvangbak overbouwd met een puthuis. De redenering ziet Theo Rouwhorst ondersteund door een tekening van een huis aan de Herengracht, hoek Hartenstraat, waarop te zien is dat twee regenpijpen naar zo'n puthuis leiden (afbeelding pag. 39).

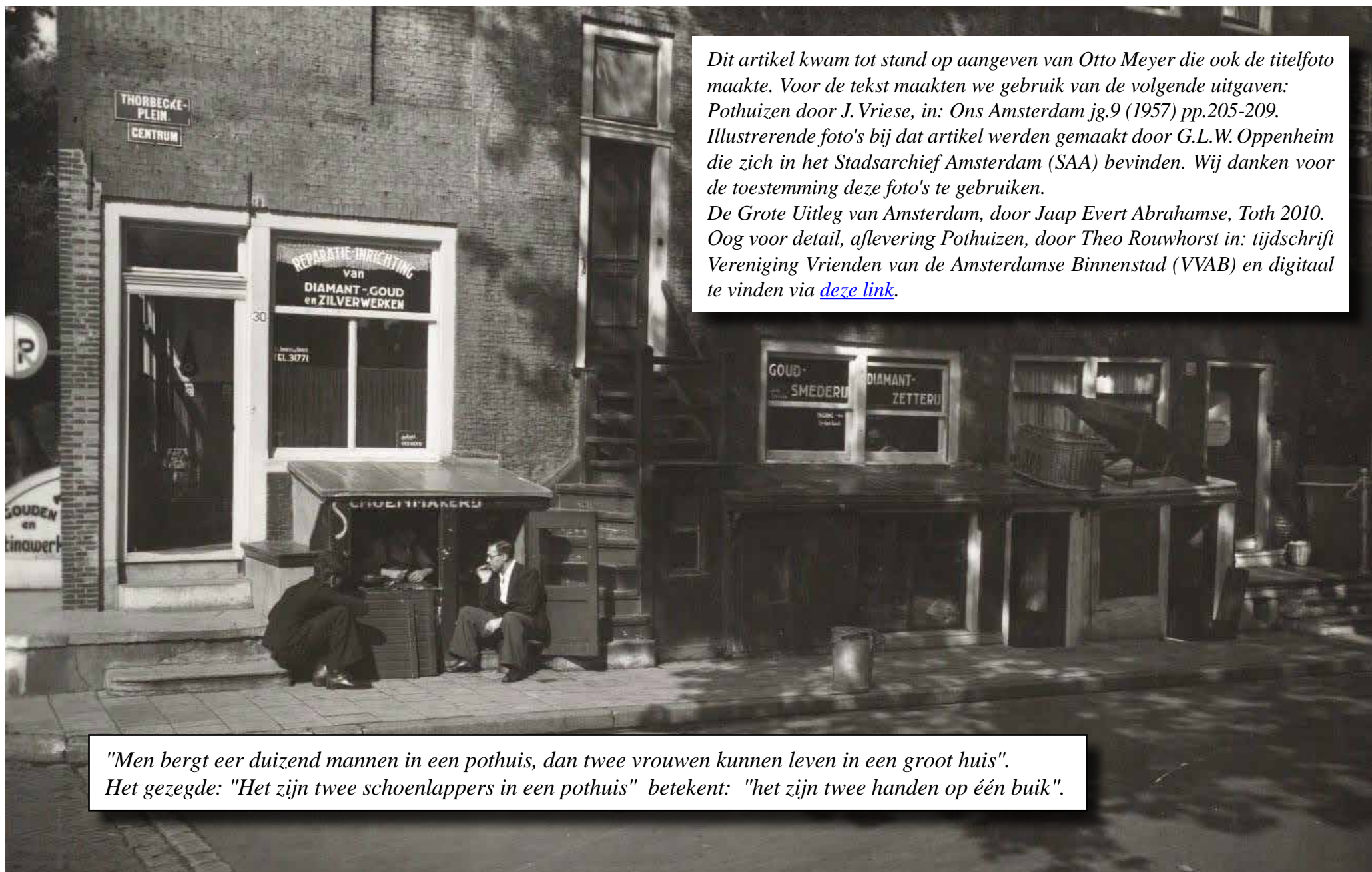
Boven: Een voorbeeldig gerestaureerd puthuis langs de voorgevel van Vijzelgracht 4, een der Wevershuisjes. Foto: SAA

Rechts: Op een foto uit ±1910 zit de schoenmaker in zijn puthuisje te werken. Foto: De Magische Stad

Waar men het wel over eens is, is dat pouthuis niets met potten en pannen te maken heeft, ook al zijn er diverse voorbeelden van pouthuizen gevonden die een keuken herbergden.

Er bestonden vele soorten pouthuizen met typische vormen die uit het gebruik voortkwamen. De eenvoudigste waren gesloten pouthuizen die alleen vanuit het huis bereikt konden worden en hoogstens een klein raampje hadden. Dit was ordinaire 'landjepik' ter vergroting van het woonoppervlak ten kosten van de openbare ruimte. Pouthuizen die wèl van buiten te betreden waren, onderscheiden zich in de afmeting van de toegangsdeur; van een luik voor een mangat tot een verhoogde toogdeur waardoor men bijna rechtop door naar binnen stapte. Als bijschrift bij de afbeeldingen laten we nog verdere verdeling in typen pouthuizen zien.

Dit artikel kwam tot stand op aangeven van Otto Meyer die ook de titelfoto maakte. Voor de tekst maakten we gebruik van de volgende uitgaven: Pothuizen door J. Vriese, in: Ons Amsterdam jg.9 (1957) pp.205-209. Illustrenderende foto's bij dat artikel werden gemaakt door G.L.W. Oppenheim die zich in het Stadsarchief Amsterdam (SAA) bevinden. Wij danken voor de toestemming deze foto's te gebruiken. De Grote Uitleg van Amsterdam, door Jaap Evert Abrahamse, Toth 2010. Oog voor detail, aflevering Pothuizen, door Theo Rouwhorst in: tijdschrift Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad (VVAB) en digitaal te vinden via [deze link](#).

*"Men bergt eer duizend mannen in een pothuis, dan twee vrouwen kunnen leven in een groot huis".
Het gezegde: "Het zijn twee schoenlappers in een pothuis" betekent: "het zijn twee handen op één buik".*

De topografische bijzonderheden van Amsterdams ontwikkeling

○ = elders in de lijst ook al genoemd * = ondersteunend artikel van andere auteur

Middeleeuws Amsterdam

- De cope-ontginning van Amstelland
- Poerte ende Vrihede van Amstelredamme
- De eerste 300 jaar in het bestaan van Amsterdam
- Stadspoorten op de Nieuwendijk
- Is de Nieuwezijds wel gegraven?
- De kop van de Nieuwendijk, een 14^e-eeuwse stadsuitbreiding
- De Boerenwetering en zijn loop door Amsterdam
- Hoe oud is het Damrak als kade langs de Amstel?
- Middeleeuwse kloosters van Amsterdam
- Het Sint Anthonius gasthuis (Leprozenhuis)
- * Het Leprozenhuis te Amsterdam, Mej. Dr. I. H. van Eeghen 1955
- Het Kartuizerklooster Sint Andries ter Zaliger Haven
- In den Uutersten Nesse bider Amstel; Binnengasthuis
- De metamorfose van die Plaetse tot de Dam
- Amsterdam, van Heren, van bisschoppen en van graven
- Amsterdam, van Hoeken en Kabeljauwen
- Pacificatie, Satisfactie & Alteratie
- Het Papeneiland

Amsterdams nijverheid, handel en transport

- Markten van Amsterdam (locaties door de eeuwen gevolgd)
- * Botermarkt en Kaasplein, Dr. A. Halberstadt 1910
- Beurtvaarders, trekschuiten en overzetveren
- Middeleeuwse bierbrouwerijen in Amsterdam
- Vroege industriegebieden: Stadsrietlanden, Zaagmolensloot, Mennonietensloot, Overtoomsevaart, Kwakerspoel en Zaagmolenbuurt
- * De molens in de Stadsrietlanden, Mr. J. H. van den Hoek Ostende
- * Het einde van de korenmolens op de bolwerken aan de Singelgracht, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1972
- * Precario en Windgeld, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1969
- Geschiedenis van Rederij J.H. Bergmann
- Geschiedenis van Rederij Boekel
- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie

- De geschiedenis van de Haarlemse tram (NZH)
- Straattypen en standwerkers
- Straathandel
- Stadschroniqueurs in de 17^e en 18^e eeuw
- Topografische tekenaars in Amsterdam
- Topografische fotografen in Amsterdam
- Casino, Musis Sacrum en Huize Bob
- Brouwerij De Hooiberg & Die Port van Cleve
- Van Liesveldsche Bijbel tot Beursplein 5: Bible Hotel

Amsterdam havenstad

- Zeehaven in beweging, van centrum naar oost en weer naar west. Met de Lastage, Rapenburg, Marken en Uilenburg, het Waalseiland en de Oostelijke eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- * Opkomst der Amsterdamse haven, W. H. M. de Fremery 1925
- * Geschiedenis Amsterdamse scheepsbouw, Dr. L. van Nierop
- Van Petroleumhaven tot grootste benzinehaven ter wereld

Stadsuitleg 1578-1596

- De Eerste en Tweede Uitleg 1578-1596
- Rembrandtplein, metamorfose van een onbedoeld plein
- Vlooienburg & Zwanenburg
- De Haarlemmerbuurt, verdeeld over 2e en 3e Uitleg
- De eerste Joodse gemeenten en hun synagogen

Stadsuitleg 1609-1700

- De Derde en Vierde Uitleg 1609-1700
- Het masterplan voor de grachtengordel, géén mythe
- Die Verheelinghe; geschiedenis van de Leidsegracht.
- De Amsterdamse schans en bolwerken
- De Trapjesschans, een nijver stukje Schans
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- De vijf grote wagenpleinen
- Het ontstaan van de Jordaan
- Gangen en hoven van de Jordaan
- De vertraagde bebouwing van de Driehoekstraat

- De Plantage, een geslaagde mislukking
- Amstelkerk, noodgebouw met eeuwigheidswaarde

Stadsuitleg 1877-1921

- Annexaties 1877-1921
- Stadsontwikkeling en de politiek
- Spaarndammerbuurt en Zeeheldenbuurt
- Van Smalle Pad tot Planciusstraat
- Het Museumkwartier en de Waskaarsenfabriek
- Stads- en Godshuispolder, een stukje Amsterdam in de polder
- Amsterdam-Noord, de sprong over het IJ
- * Westerplantsoen in de Zeeheldenbuurt, A Huyser
- * De wet kent geen steden, Drs. J. P. Janse, 1992 (annexatie Nieuwer-Amstel)
- * Dorpse straten in de stad, Ph. Spangenberg 1995-1996

Verkeersdoorbraken

- Damstraat-Paleisstraat 1865-1914
- Raadhuisstraat 1894-1897
- Vijzelstraat 1917-1935
- Weesperstraat 1959-1969; de Wibaut-as

Amsterdam en het water

- Amsterdams Waterstaat
- Raadselachtige waterwerken
- Sluizen, keringen en duikers in Amsterdam
- Donkeresluis
- Stadsuitleg en de omringende waterschappen en gemeenten
- 't IJ, van getijderekreek via waterwolf tot droogmakerij
- Van open havenfront tot Open Havenfront
- De vreemde geschiedenis van de Kostverlorenwetering en de overtoom
- Aanloop tot het Noordzeekanaal; Holland op z'n smalst, Amsterdam op z'n smalst
- Hoe komt de Mirakelbrug aan z'n naam?

